

MÚLÓ IDŐ – MARADÓ GONDOK

SZŐCS JUDIT

OKTALANSÁG HELYETT GONDOLKODÁST A TANÜGYBEN

„Tanító, tanár! Ha tudnátok, mit jelentenek bennem ezek a szavak. Mindent. Ti építettétek a múltat. Kezetekben van a jövő. Vigyázzatok. Ne napszámosok, hanem a legutolsó helyen is apostolok legyetek.”

(Márton Áron, 1940)

Neveléstörténeti örökségünk Erdélyben oly gazdag, hogy a pusztá felsorolás is meghaladná egy dolgozat kereteit. A teljesség igénye nélkül csak az oktatás elve, szelleme, módszerei vonatkozásában villantok fel néhány adatot üzenetként a mának.

TÖRTÉNELMI VISSZAPILLANTÁS

A 11. században a gyulafehérvári káptalan iskolában a tanítás ingyenes volt, az ismeretek oktatását az egyes tanulók tehetségéhez, befogadóképességéhez igazították. A tanulókat nem életkoruk szerint csoportosították, hanem a tudás szintje alapján. Igyekeztek ösztönözni a tanulókat, hogy ne kényszerből tanuljanak, hanem szeretetből. A későbbi (14.-15.sz.) kolostori iskolákba már bevezették a szakoktatást. A 16. században, Izabella kiralynő idejében a zárdákat iskolákká alakították, (1546-ban 240 református iskola működött). Kötelezővé tették az állami oktatást. Fontossá válik az anyanyelvűség. Megjelentek a tankönyvek. Brassóban a J. Honterus által alapított Studium Coronense iskolában működött a diákok önkormányzati rendszere. Az unitáriusok vezetése alatt a kolozsvári iskolában adták elő a diákok az első magyar nyelvű iskolai színjátékot (Válaszúti György Debreceni disputa c. művét).

A 16. sz végén a kolozsvári Jezsuita Kollégium Báthori István alapítólevele révén akadémiai fokozatot nyert. Ez Erdély első egyetemének elődje. 1727-ben már a Farkas utcai épületben működött. Fizikai szertárral, könyvtárral, nyomdával, csillagvizsgálóval, bentlakással rendelkezett. Jeles diákjai voltak többek között Pázmány Péter, Mikes Kelemen. Ebben az időben a Ratio Studiorum (1599) volt a legkorszerűbb, nemzetközileg is elfogadott tanügyi rendszer, hatása máig tart. Eötvös József szerint „remekmű”. Táplálták a diákokban a nemes versenyszellemet, fejlesztették a vitatkozási, előadási képességeket. Meghonosították az iskolai diákszínjátékszást. Hangsúlyossá vált a tanár meghatározó szerepe, megfogalmazódtak a tanárokkal szembeni elvárások: pontosság, hivatástudat, magas szintű tudás, barátságos magatartás. Sacchinit idézem: *„Ha azért tanítasz, hogy híredet növeljed, tanításod*

nem egyéb, mint fennbéljázás; ha azért tanítasz, hogy gyönyörködtessél, tanításod a mértéktelenségnek egy neme; ha azért tanítasz, hogy meggazdagodjál, tanításod csak fősvényiség. Ha azért tanítasz, hogy a közérdeknek, az egyén érdekének, az Isten dicsőségének szolgálj vele, akkor jótékonyság, jámborság és szeretet a Te tanításod.”

A 17. sz.-ban a protestáns iskolákban teret nyernek a közvetlenül használható, főleg természettudományi ismeretek. **Apáczai Csere János** az erdélyi protestáns tanügy kiemelkedő alakja. Az oktatás alapjának az anyanyelvet tekintette. Az általa kidolgozott tanrendszer a 19. sz. végéig fennmaradt. Fő műve a *Magyar Enciklopédia*. Személyével, elképzeléseivel a dolgozat harmadik részében foglalkozom kiemelten.

A Ratio Studiorum a 18. századra elavult. Már Mikes Kelemen is bírálta a reális és gyakorlati ismeretek hiánya miatt. Továbbá nem vette tekintetbe a nemzeti sajátosságokat, így az erdélyi műveltség kifejlődését nem mozdította elő. A jezsuita rend felszámolását követően Mária Terézia a Kegyesrendet (Kalazanci József alapította Rómában 1597-ben), azaz a piaristákat bízta meg a kolozsvári tanintézet vezetésével, akik a Ratio Educationis (1776) mérsékeltebb változata, a Norma Regia (1781) alapján szervezték meg oktató-nevelő tevékenységüket. Alkalmazkodtak a kor és a hely követelményeihez. Bevezették az iskolakötelezettséget 6-12 éves korig mindkét nem számára. Megteremtették az állami irányítású egységes tanügyi rendszert, lehetővé tették az ország minden nemzetének a saját anyanyelvű iskola létesítését. A román nyelvet is tanították. A falusi iskolákban tanították a gazdasági ismereteket is, a mezővárosi iskolákban pedig a kézműipari ismereteket, azaz a mindennapi életnek megfelelő (hasznos és szükséges) gyakorlatias oktatásra, valamint a racionális gondolkodás fejlesztésére törekedtek. Magyar és hazafias érzelműek voltak, de elutasítottak mindenféle diszkriminációt. Az erdélyi fejedelmek – Báthori István, Bethlen Gábor, János Zsigmond – támogatták az iskolahálózat fejlesztését. Lehetővé tették, hogy a továbbtanulás ne csak a nemesi ifjak kiváltsága legyen. Említésre méltó, hogy Bethlen Gábor magára vállalta a gyulafehérvári kollégium 40 diákjának ellátási költségeit. Lorántffy Zsuzsanna özv. fejedelemasszony román iskolát alapított Fogarason. Apafi Mihály újabb román iskolák alapítását támogatta „mindenhol, ahol lehet”.

A 19. sz. elején és a reformkorban napvilágot látott protestáns tantervek közös vonása az anyanyelvű oktatás kötelezővé tétele. Közös cél az erdélyi akadémia felállítása.

A 19. sz. Erdélyben is a dualizmus tanügyi rendszerével zárult. Kiépült a modern polgári oktatási rendszer. Az értelem nélküli szajkózás helyett az önálló gondolkodásra nevelés, a szemléltetés került előtérbe, a szertárak előírás szerinti fejlesztése, valamint a nagyobb diákok bevonása a tanítás folyamatába. Köteles Sámuel, Bolyai Farkas, Brassai Sámuel korszerű tankönyveket írtak. 1846-ban megalakult az első erdélyi nevelési egyesület, a Kolozsvári Nevelői Kör. Tagjai a népiskolai neveléssel, a nevelők tudományos továbbképzésével foglalkoztak. Ma a Romániai Magyar Peda-

gógusok Szövetsége követi példáját. Bevezették a szaktanári rendszert az Entwurf (a neoabszolutizmus tanügyi rendszere) hatására, ez elősegítette a középiskolák fejlődését. Megteremtődtek a modern tanügyi jogi alapjai.

A 20. sz. elején Gál Kelemen így fogalmaz: „*Minden iskolai tanítási terv a korszellemből, a néplélek világnézetéből sarjad (...). Ha megváltozik a korszellem, a világnézet, meg kell változnia a nevelés és tanítás eszményének és céljának is.*” A mai újra és újra elkezdett és véghez nem vitt reformtörekvések kudarcai a fentiek figyelembe nem vételéből fakadnak.

A nagyromániás tanügyi rendszer idején, 1918 után 900 erdélyi magyar tannyelvű elemi iskolában szűnt meg a tanítás. Felszámolták a magyar nyelvű állami felsőfokú oktatást, a magyar nyelvű oktatás jórészt a felekezeti iskolák hatáskörébe szorult. A történelmet, földrajzot román nyelven kellett tanítani. Ezt ismét bevezették, s csak az utóbbi években engedélyezte a törvény a magyarul történő oktatását ezen tárgyaknak (meddig??). A tanárokat hűségesküre, román nyelvvizsgára kényszerítették. Csak a minisztérium által jóváhagyott tankönyveket használhatták. Ma is érvényes, hogy az általunk készített tankönyvek csak segédkönyvként használhatók, ha nem nyertes pályázatok. Az érettségén gyakran még a magyarul tanult tárgyakból is románul kérdezték a diákokat. (1925-ben 33,2% volt a sikeresen érettségizők aránya).

Napjainkban is folyamatos a bizonytalanság. Visszaköszön a múlt. A miniszterek, a kormányok változnak. A nehezen megszerzett jogok egyetlen tollvonással semmisülnek meg, majd a meg nem szűnő küzdelem során részben vagy teljesen ideig-óráig újra teret nyernek.

ERDÉLY NAGY PEDAGÓGUSAI

„*Nem lehet azt eltagadni, hogy a magyarok között ne lettek volna minden időben nagy tudományú bölcs emberek.*” (Bod Péter, 1766.)

Erdély jeles pedagógusainak vitathatatlan érdeme, hogy jelentős mértékben járultak hozzá a nevelés-oktatás korszerűsítéséhez. Külhoni tanulmányaik tapasztalatai alapján ismereteiket az erdélyi sajátosságokhoz alkalmazva dolgozták ki és alkalmazták a reformokat. Az anyanyelvet tekintették a tanítás alapjául. A tanulás megszerettetésére törekedtek. A magoltatás helyett a rávezetés módszerét alkalmazták, az értelmes tanulást szorgalmazták. Nagyobb teret szenteltek a reáltudományoknak. Céljuk az életre nevelés volt. Tanítványaikat szívesen látták otthonaikban.

Szeretnék megemlíteni néhány személyiséget és munkásságuk egy-egy jellegzetességét.

Kereszturi Pál (1598-1655) a tantárgyakat nem egymás mellett, hanem egymás után tanította. Játékra, kikapcsolódásra is szentelt időt. Szokása volt tanítványait egymással taníttatni. Bod Péter szerint félapostolnak tartották (ő tanította Rákóczi fejedelem fiait).

Pápai Páriz Ferenc (1649-1716) 35 éven át vezette az enyedi kollégiumot. Pedagógusi hitvallása szerint a legfőbb erények: „*az egészséges Tudomány, a tökéletes Lelkiismeretesség, a búséges Szorgalom és a biánytalan Jóakarát*”. Az ismeretek átadásának folyamatában a példákkal történő szemléltetést, a fokozatosságot, a figyelem felkeltését és fenntartását tartotta szükségesnek. Szorgalmazta a szellemes vitatkozást a katedrán. „*Ha tanítunk, tanítsunk úgy, amint mi is tanulni kívánnánk...*” vallotta. Ösztöndíjakat szerzett, hogy külföldi tanulmányútra küldhesse tanítványait (pl. Misztótfalusi Kis Miklóst, Teleki Pált).

Kovácsnai Sándor (1730-1792) meghatározó szerepet vállalt a Methodusok kidolgozásában. Felismerte, hogy a tanulókkal való bánásmód a siker titka.

Köteles Sámuel (1770-1831) szerint a nemzet igazi felelőssége nem a vitézségben, hanem az értelmi és erkölcsi kiműveltségben áll. Hangsúlyozta a testedzés fontosságát. Azt is, hogy a memóriát nem kell sokféle ismerettel terhelni. Személye megfelelt annak a követelménynek is, hogy az igazi professzornak tudósnak is kell lennie, aki iskolán kívül is képes hatást gyakorolni kora társadalmára. Síkra szállt a szakoktatásért, a tehetség felismeréséért és annak „*magasabb grádicsra*” emeléséért. Szerinte „*A tanítónak azon kell munkálkodnia, hogy az elmét a szívvel, a teóriát a praxissal harmóniába hozza.*”

Bolyai Farkas (1775-1856) nemcsak az egyik legnagyobb magyar matematikus, hanem kiemelkedő pedagógus is. Nevelési-oktatási elveit *Tan és nevelésügy* c. tanulmányában rendszerezte. A tanítók rendelkezzenek alapos ismeretekkel, képesek legyenek ezek világos előadására. Hangsúlyozta a személyes példaadás fontosságát. A társadalommal szembeni elvárása: „*A tanító fizetése olyan legyen, hogy azon időt, mely a baza szent tulajdona, ne legyen kénytelen kenyérkeresésre fordítani.*” Az utánpótlás csak úgy biztosítható, ha „*nem úgy nézetnek, mint bérbe fogadott szolgálak (.), hanem mint az emberiség templomának építői.*” *Brassai Sámuel* (1797-1897) az utolsó erdélyi polihisztor. 100 évig élt, 10 nyelvet beszélt és 10 tantárgyat tanított. Új szellemet képviselt. A pedagógus szerepéről így ír: „*a tanító jeladó, sugalló, vezérlő, ösztönző*”. Jelszava: „*Keveset, jól és lassan!*” Tartós ismeretekre csak saját erőből lehet szert tenni. Saját költségen külföldről szerezte be kora legmodernebb kísérleti eszközeit az Unitárius Kollégium számára. Szertára gazdag anyagának java ma is alkalmas szemléltetésre. Saját könyvtárát a kollégiumnak adományozta. Új tantervet dolgozott ki, tankönyveket írt, valamint egy metodikai értekezést *Módszer és némi alkalmazásai* címmel:

„*A tanítandó eszmék a tanítvány érettségéhez szabottak legyenek*

- *Tanítsunk igazságot!*
- *Mindent a maga neme es módja szerint*
- *Nem kell trivialis, mindennap látott sőt használt tárgyakat venni fel, hanem olyanokat, a melyek bármilyen kis foku újdonság ingerével a gyermek tudásvágyát ébreszteti és készítenetni alkalmasok*
- *Legyünk fokozatosak, következetesek*

- *Soha se előlegezzünk*
- *Ismételjünk célszerűen*
- *Elvvel: csoportozzunk ovatosan*

Megjegyzés: A dolgozat első két része Fazakas István három könyve alapján készült: Tanügyi rendszerek Erdélyben a XVIII. század végéig (Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2006), Tanügyi rendszerek Erdélyben a XIX-XX. században (Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2009), Erdély nagy pedagógusai (Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2007)

FELMÉRI LAJOS (1840-1894)

A kolozsvári egyetem megalapításakor 1872-ben az egyetem pedagógiatanárává nevezték ki. A kolozsvári egyetemen töltött két évtized alatt igen tekintélyes pedagógiai irodalmi munkásságot fejtett ki. Főműve *A neveléstudomány kézikönyve*. Sürgeti a gyermek korszerű eszközökkel való megismerését, a nevelés konkrét folyamatának tudományos elemzését. A nevelés feladata, hogy az embert *művelt személyiséggé* fejlessze. Hangsúlyozza a nemzeti hagyományok nevelő szerepét. A műveltség fogalmát elhatárolja a tanultságtól. Előbbit a liberális nevelési irányzat biztosítja, míg az utóbbit az utilitarizmus. „*Az emberi lélek nem edény, melyet meg kell tölteni, hanem tűzhely, melyen lángot kell gyújtani*” - idézi Felméri Plutarkhoszt. A nevelés célját az ember olyan művelt személyiséggé való fejlesztésében látja, aki szokásai készségei és képességei révén önálló társadalmi tevékenység gyakorlására alkalmassá válik. Tudjon emberileg élni és érezni, alakuljon ki benne az emberhez méltó magatartás.

APÁCZAI CSERE JÁNOS (1625-1659)

Munkásságával sok századdal megelőzte korát, kimagaslik a nagy pedagógusok sorából. 355 évvel ezelőtti elvei célkitűzései, tervei a múltó idő tükrében ma is aktuálisak, sőt még most is megvalósulásra várnak.

Kolozsvárról jöttem ... onnan, ahol Apáczai Csere János élete utolsó éveit töltötte, kora társadalmának felemelkedését szolgálva, ahol 1656-ban *Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról* című beköszöntő beszédét tartotta. Onnan, ahol immár 355 éve alussza örök álmát egy jeltelen sírban (ahogy akkoriban a puritánokat temették) Szenczi Molnár kopjafájának, Misztótfalusi Kis Miklós, Berde Mózes kőszarkofájának, Jósika Miklós, Dsida Jenő kriptáinak, Brassai Sámuel, Bölöni Farkas Sándor, Kós Károly síremlékeinek társaságában (hogy csak néhány nevet említsek a sok jeles személyiség közül). A Házsongárdi pantheonban Apáczait is megilletné egy méltó emlékkő - gondolta Szotyori Nagy Géza öregdiák, aki lecsíszoltatta sírkertjük legszebb obeliszkjét és rávésette rektor professzorunk és holland felesége, Aletta Van Der Maet nevét Apáczai születésének 350. évfordulójára, hogy legyen hova elhelyezni

a kegyelet koszorúit. A gondolat akkor fogalmazódhatott meg szívében, amikor gimnazistaként Kelemen Lajos neves történész vezette végig a Házsongárdban és rámutatott Nebel Mária színésznő sírjára, mondván: „minden bizonnyal valahol itt pihen Apáczai is”. Megemlítendő, hogy amikor a kisnyugdíjas megrendelő alkudni akart a kőfaragóval, az megtudván, hogy nem közpénzről van szó, így szól: „Író úr maga adta a helyet és a követ, engedje meg adhassam meg én is, ami tőlem telik” és nem fogadott el egy banit sem. (Mélyről szakadt fel a kérdés belőlem: hány ilyen kőfaragót nevelünk ma iskoláinkban?)

„Tudtam, hogy itt ringatja rég az álom, (áll még a síremléken)
S tudtam, elmúlt, nevét már nem találom.”

Áprily Lajos: Tavasz a Házsongárdi temetőben

Nemcsak nevét nem találjuk, de arcát sem, ahogy Kányádi Sándor írja *Apáczai* című versében: „Háttal áll, arcát nem láthatjuk, nem volt ideje megfordulni, hogy szoborba képbe örökíthessük...”

Saját arcmását szavakba öntve maga Apáczai „festi” meg:

„Ha mellyedben vagyon még elevenség,
Ha szívedben a virtusnak csak egy szikrája maradt,
Távul, távul legyenek minden lágy, könnyű, kényes dolgok,
Keményeket, keményeket keress!
Tűzön, vízen, kősziklákon, havasokon járj, kelj,
Scyllákat, Syrteket, Charybdiseket kergess,
Valahol ez földön nehéz dolgot hallasz, ott teremj,
Ez indulatodnak sorkából csak az balál vessen ki!”

Képmását Gy. Szabó Béla alkotta meg képzeletből fametszetben. Illik ehhez Lászlóffy Aladár kolozsvári költő, néhány sora *A dátum* című versből:

„Professzor Apáczai, térdén
az átlapozott világgal
kinéz a havazásba, keze a
penna után nyúl.”

A teljesség igénye nélkül szeretnék kiemelni néhány, ma is rendkívül időszerű gondolatot írásaiból. Az Enciklopédia előszavában írja: „Arra törekedtem, hogy (.) tanulóíffúságunknak legyen legalább egyetlen olyan könyve, melyből az egész műveltség szövedéke szálaait legombolyíthatja, mégpedig anyanyelvén.”, „... nem halok meg addig, míg magyar nyelven nem közlöm a magyarokkal az összes tudományokat.”

Romániában a mai napig nem biztosítottak az anyanyelvű tankönyvek, az esetek többségében tükörfordításai a román nyelven pályázatot nyert tankönyveknek, hemzsegnek a nyelvi és helyesírási hibáktól és természetesen késve kerülnek a tanulók-

hoz. Az idei tankönyvpályázatra a magyarul írt tankönyveket digitális formában kellett bemutatni (ehhez nincs minden kis nyomdának megfelelő anyagi bázisa), és mellékelni kellett annak román fordítását. Hogyan is nézhet ki pl. egy magyar ABC-s könyv román fordításban? A sikertelen pályázatok következménye, hogy a kisiskolások tankönyvek nélkül kezdték a tanévet. A napokban tudtuk meg, hogy az elutasított tankönyvek pályázatait újravizsgálják. A hírek szerint a kiadók fellebbezéseinek negyede teljesen jogosnak bizonyult. A szaktantárgyak jó részéhez egyáltalán nincs tankönyv...

Gyulafehérvári beköszöntő beszédében írja: *„A tanítás szerencsétlen rendje” nem ösztönzi, nem formálja helyesen az értelmet – ez az oka az elmardásnak! Ki kell küszöbölni hát a rengeteg olyan gyakorlatot, melynek „se füle se farka” s helyette az életben hasznosítható ismereteket kell közvetíteni, hogy felzárkózhassunk az élen járó népek mögé!”*

A középerdélyi pedagógus konferencia egyik központi kérdése épp az volt, hogy a tantervek nem megfelelőek, a tanulók túlterheltek, a tananyagot meg kell rostálni. Ezt azonban a közoktatás teljes átgondolásának és átszervezésének kell megelőznie. Mai napig nincs megoldás, csak sikertelen próbálkozások sorozatának voltunk tanúi. Kolozsvári beköszöntő beszédében írja: *„Ha olyan korba cseppentünk bele, melyben a bölcsességet és annak professzorait lyukas garasra sem becsülik (...) essünk kétségbe azon? Hagyjuk faképnél az iskolát?... Nem! Szégyenen és gyalázzaton keresztül nekifeszülve az erény felé kell törekedniünk! A jelenkori gyalázzatért kétszeresen megfizet majd gyalázzóinak az utókor.”*

Sajnos, ez a mai kor emberének nem vigasz. A tanári pálya nem vonzó, a tanárképzésről rengeteget értekeztünk már, s egyértelműen kijelenthető, hogy Romániában nem megfelelő a pedagógusképzés. Nincs pályaalkalmassági vizsgálat. Elenyészően kevés azok száma, akik hivatástudattal, elkötelezettséggel vállalják az oktató-nevelő munkát. Apáczai Platont idézve leszögezi: *„Az állam ügyei akkor fognak igazán jól menni, ha majd a filozófusok uralkodnak benne, és az uralkodók filozófiával foglalkoznak.”*

Apáczai a külföldi akadémiák mintájára Erdélyben is szeretett volna egyetemet felállítani, hogy korának minden tudását nemzete javára hasznosíthassa. S természetesen az anyanyelvet akarta érvényesíteni az oktatás közép- és felső fokán is. *„... volt egy emberünk, ki kora tudományos ismereteinek színvonalán állva, rövid, de az eszmékért vívott küzdelmekben, tudományos igyekezetekben, s irodalmi munkásságban gazdag életét arra iparkodott felhasználni, hogy nemzetét a művelt nyugati népek ismereteinek, műveltségének színvonalára emelje, hogy a műveltséget és a tudományt magyarrá, a magyart művelté és tudóssá tegye,- s ez irányú emberfeletti erőfeszítéseinek áldozatává lett!”* – amint Hegedüs István írja róla 1899-ben.

55 év telt el azóta, hogy Romániában felszámolták az államilag finanszírozott önálló magyar felsőoktatást, azaz a Bolyai Tudományegyetemet. Bemutatásra került

a *Fehér könyv*, amely vázolja a magyar felsőoktatás kálváriáját. Ez a politikai döntés emberáldozatot is követelt. Szabédi László költő és Csendes Zoltán prorektor öngyilkosságba menekült. Mint adófizető állampolgároknak jogunk van az önálló magyar egyetemhez, azaz az anyanyelvű oktatáshoz minden szinten. Jogunk van/lenne bármely műveltségterület anyanyelven történő elsajátításához. Többek közt ahhoz, hogy az ének-zene oktatás hagyományainkon alapuló tanterv és tankönyv alapján történjen. (Előfordult, hogy a román tankönyvet fordították le, s ortodox imával kezdődött a tankönyv).

Apáczai egyik célkitűzése a gondolkodás forradalmasítása. Felhívja a figyelmet az oktatási rendszer oktalanságára (magoltató és lélekölő rend taposómalmá, jól „beemlézett“ érthetetlen szabályok, fene nagy tankönyvek biflázása). *„Akárcsak Comenius, a korszerű pedagógia atyamesterét, Apáczait is gyermek- és kamaszkori negatív iskolaélményei tették nagy tanítóvá és nevelővé”* – írja Dáné Tibor a Remény-füzetekben.

Apáczai máig érvényes, oktatóknak szánt üzeneteinek egyike: *„Keressen igaz, de kevés princípiumokat. Azokból igyekezzék mindent megmagyarázni. A nevezet szerint való dolgokra ottan-ottan leszálljon, hasznokat e világi életre megmutassa.”*

Konferenciasorozataink egyikének tematikája: *A pedagógus mint kompetenciafejlesztő és érték közvetítő szakember* – jelzi, mennyire fontos számunkra a gondolkodó, kreatív, világunkban könnyen tájékozódó és alkalmazkodni képes ifjú nevelése, az *„életre szükséges dolgok”* tanításának előtérbe helyezése. Apáczai a Magyar Enciklopédiában összefoglalja a tanítók és tanulók kötelelességeit is. A tanítótól megkívánja, hogy:

- példamutató, erkölcsös életet éljen,
- „elég tudós” legyen,
- ne legyen „ajándékon kapdosó”,
- tanításában világosságra, rövidsége és teljessége törekedjék,
- vegye tekintetbe tanítványainak egyéni sajátosságait,
- „magát a külömb-külömb elmékhez jól alkalmaztassa!”*
- egyszerre csak egyfélélt tanítson, de azt gyakran és alaposan,
- csak a szükséges dolgokat tanítsa és okosságával száműzze az unalmat,
- az egyszer megtanult dolgokra többször térjen vissza és a tanulók között disputációkat rendezzen,
- fegyelmezésben mértéktartó legyen,
- tanítványait mint atyjok úgy szeresse,
- adjon pihenésre is elég időt tanítványainak.

A tanulótól megkívánja, hogy:

- szeresse a tudományt,
- küzdje le a tudás megszerzésének akadályait, a bűnt, szennyyességet, félnkséget, magahittséget,

- tűzzön ki maga elé nagyszerű célt, és azt minden akadály leküzdésével állhatatosan igyekezzék megvalósítani, mert különben *„tudós ember nem lehet belőle“*,
- ne csak egyedül tanuljon, hanem másokkal együtt is,
- ne töltsön sok időt haszontalan dolgokkal,
- *„ne sokféle, hanem jó könyveket igyekezzék olvasni“*,
- állandóan gyakorolja magát a tudományban, mégpedig olvasás, előadások hallgatása, írás és mások tanítása által.

A 17. század követelményeivel vessük össze azokat a válaszokat, amelyek az ezredfordulón végzett kutatásommal kapcsolatosak.

Milyen a jó tanár? (válogatás a kolozsvári Báthory István Elméleti Líceum 10. osztályos tanulójának válaszaiból):

- látja az embert és lehetőségeit,
- a lehetőséget mutatja tanítványainak,
- érthetően magyaráz, megérteti a leckét a tanulókkal, érdekes órákat tart, változatos módszereket használ,
- a könyvek felé, a kutatás irányába tereli az érdeklődést,
- önálló munkára, önálló véleményalkotásra ösztönöz,
- anyanyelvhez, hagyományokhoz való ragaszkodásra nevel,
- állandóan képezi magát, művelt ember, ura a szakjának,
- hivatástudat („lelki megszólítotttság”), elkötelezettség jellemzi,
- hivatásból nevelő eszményi pedagógus,
- akinek az óráit nagyon várom,
- izléseesen öltözködik,
- van humorérzéke,
- tiszteli a gyerek jogait, nem túl szigorú, de az alapvető dolgokat megköveteli, következetes,
- nem tudálékos, nem bürokrata, nem büntető, nem gyanakvó, nem gúnyos, nem ideges, hanem mosolygós, barátságos, megközelíthető, gyerekszerető, nyílt, igazságos, türelmes.

Milyen az emberarcú pedagógus? (válogatás a kollégáim válaszaiból):

- emberként társat keres a gyermekben,
- nemcsak ránéz, látja is őt,
- sőt meg akarja szólítani, (nem feleltetni), azt a belső ént keresi, azt a nemes magot, amelyet hivatott életre kelteni,
- szereti és tiszteli a gyermeket,
- állandóan résen áll, figyel, képes a folyamatos megújulásra, nyitott minden változtatásra (önvizsgálat! önellenőrzés!),
- nem kiszámítható, leleményes, tartogat meglepetéseket, – nem derűlátó, de nem is pesszimista,
- alkalmazkodik a különböző emberi természetekhez,

- a jellem alakítását teszi első helyre,
- az én-kép felmutatásában tisztességes,
- rendszeresen készül az óráira, de a szokásostól eltérően is:

NEM: Mit fogok ma tanítani?

IGEN: Mire fogom nevelni a gyermeket azzal, amit ma tanítok? (akarat-edzés, tettekésség, kötelességteljesítés, kutató-kereső- kísérletező magatartás),

- izgatja, cselekvésre ösztönzi a gyermeket,
- cselekvő iskolát teremt, az anyagot a tanuló dolgozza fel (örömet okoz, egyéni alkotás jó érzése, közösségformáló erő, kombináló készség, értelem élénkítése),
- a gyermekem keresztül képes jó irányba hatni a szülőkre, a családi környezetet (a társadalmat) is nevelni,
- megbízható (nem él vissza a gyermek bizalmával), egyaránt merész és mérsékelt,
- nem a gyerekből él, hanem érte dolgozik, eleven közösségi tudattal rendelkezik.

A kezéből kikerülő ember ne legyen a történések akarat nélküli labdája, ne a körülmények alakítsák, hanem ő alakítsa az életét. Olyan, aki tanulóként boldog, felnőttként versenyképes. Az embernek olyan műveltséget, testi-lelki kondíciót kell adni, hogy ura, s ne terméke legyen a maga teremtette világnak.

Mi az, amit ma még meg kell tanulnunk Apáczaitól? A feltétel nélküli feladatlátsát, az áldozatkészséget, a hazaszeretetet. Hitte és élte a pasteuri elvet, mely szerint a tudomány nemzetközi ugyan, de a tudósnak van hazája. Le tudott mondani a megtisztelő utrechti meghívásról, az egyetemi professzorságról és hazajött. Így vall: „*Nemcsak magunknak születtünk, hanem szüléinknek, barátainknak és hazánknak.*” Megpróbáltatások, akadályoztatások, igazságtalanságok sorozatát is el tudta viselni, elveihez tántoríthatatlanul hű maradt. Kovách Aladár írja *Téli zsoltár* című Apáczairól szóló drámai játékában: *Kerestem magam, álmodtam, s az álomhoz akartam fölemelni a valóságot. Akartam akadémiát, univerzitást, megismételtem volna az öt kenyér és hal csodáját az új csodával: a könyvvel. Úgy akartam fény lenni, hogy szeressenek. S hogy ide száműztek, rájöttem a titokra, ami hazakergetett: a gyerekek. Az ismeretlen gyermekek. Bennük újul meg a világ.*” A szeretet pedagógájának a híve volt.

„...*megyünk hát mögötte amerre előljárói tekintetének fénykévei mutatják az irányt s az ösvényt lábunk előtt követjük mint diákjai annak idején Gyulafehérvárról Kolozsvárra jövet*” (Kányádi Sándor: Apáczai) oda, ahonnan jötem.

IRODALOM

- Király László (szerk., 1975): *Apáczai Csere János (1625-1659)*. Bp.
- Szigeti József (szerk., 1965): *Apáczai Csere János. Apáczai Csere János Válogatott munkái*. Bukarest.
- Hegedűs István (1899): *Apáczai mint paedagógus*. Bp.
- Dáné Tibor (1999): *Apáczai ajándékai*. Remény-füzetek 2.
- Orosz Lajos (szerk., 2003): *Apáczai Csere János válogatott pedagógiai művei*. Bp.
- Móser Zoltán (2000): *Apáczai Csere János emlékezete*. Csíkszereda.
- Áprily Lajos: *Tavasza a Házsongárdi temetőben*. Uo.
- Kányádi Sándor: *Apáczai*. Uo.
- Lászlóffy Aladár: *Az olvasó Apáczai*. Uo.
- Kovács Aladár: *Téli zsoltár*. Országos Széchényi Könyvtár, Bp.